

מסקין: פרט לעוברת שאת עושה זאת כאן, בחברת בני אדם החיים בישראל.
סנד: נכון, ובאות העברית! זה כן. זאת אולי בעצם אבן היסוד. אבל אמרתי: זה מה שרציתי לעשות, מבלי לדבר על יכולת או כישורן.

האחריות היהודית-ישראלית

קלדרון: ואיך זה מתחבר עם האחריות שדיברת עליה קודם?
סנד: כי האחריות להיות בתוך העולם, האחריות היהודית-ישראלית לא הניחה, לא איפשרה לעטוף בטרופיזמים בלבד.
קלדרון: יונת, את ובעלך (אלכסנדר) השניים נוהגים לכתוב יחד (כתבתם בתחילת דרככם רומאן כמו אדמה ללא צל...)
אלוני: "כתבתם", זה טוב מאוד, אבל צריך לומר כתבתם... כתבתם זה ישראלי...

ושוב דבר אחר אינו מסוגל להיות סמל לו. ואתה מנסה ללכת על החוט הרק הזה. אבל אני באמת מגמגמת ברגע שאני שמעת את המילה שואה. כי גם בראיות של הרבר הזה עצמו, יש לפעמים מיקרים של חוסר-אחריות משווע. ויש "אינסוף הטעות". זאת אומרת, כליכך קשה להיפגש בנקודה שבה כולנו נהיה בטוחים, שהדבר הזה הוא הנכון.

מסקין: אז כיצד את מגיבה על סיפור של דוד גרוסמן ענין ערך. אהבה, אשר לא היה שם בעצמו ומבקש להתמודד עם זה מנקודת-המבט של מי שלא היה שם?

סנד: רציתי לומר "אין תגובה". האמת היא שאני פעם שירבטתי איזו תגובה מפני שזה כל כך חרה לי. אבל הרי אסור. מפני שמה שלא תעשה, תמיד תסתבך. אבל גם אסור להימנע מכך.

ניסים אלוני

אין לי דוד שאותו לבקרו לחאי הנזים

מסקין: צריך לומר ישראלי ולא ישראלי, כן, גם שיבוש לשוני הוא מאפייני ישראלי.
קלדרון: אחר-כך כתבתם רומאן כמו כבר ארץ נושבת — שניהם, פחות או יותר, על אותו מקום. אותו צירוף שאת מדברת עליו כעת, של אחריות ושל רצון להגיע אל הטרופיזמים האלה, גוני הגונים של הרגש, ושל ההתפתחות ושל התנועה ושל התחושה ושל התפץ, הם מופיעים בצורה מאוד שונה כאן וכאן. האם את יכולה לומר משהו על ההתפתחות ועל השאלה כיצד זה מתקשר אל איזה שהוא יחס אחר לישראל?
סנד: כיניהם יש באמת דרך ארוכה מאוד של ניסיון, של ניסיון להתקרב יותר אל עצמך, בלי לצאת מן העולם, וגם דברים שהחיים כפו עליך ולימרו אותך.

קלדרון: כמה מה?

סנד: כמו שכול התבוננות היא תהליך והיא בעייתית.

החטא היהודי הקדמון

קלדרון: דווקא בסיפורם האחרון, קוראים כי ר'און ניסיתם (לא בראשונה, אבל שוב) לשלוח יד אל הפצע הנורא הזה של השואה. ואנחנו ריבננו פה על גבנון יהודי וניסים אלוני אמר כאן, ובצדק, לדעתי, שאין לנתק את הגבנון היהודי הזה מהד וועה הנאצית והיהודי קרובן שלה. והנה יש כספר הזה הרבה ניסיון להיות זהיר בעת שליחת היר אל הנושא הנורא. מהי בעצם הבעיה והמי אותה הזהירות?

סנד: חובת-הזהירות כמעט אינה מאפשרת להתבטא מפני שכל מילה מפריעה לי כאן (ואגב, אני מכירה טובה לקלוד לנצמן על שהוא קרא לסירטו, שואה ולא "השואה"). כשאומרים לי שואה, אני מייד מגמגמת. אלא שאין, כנראה, דרך אחרת לדבר, כי אין לנו עכשיו אלף שנים לדבר ולעטוף בתגובות טרופיסטיות על מה שאנו חושבים, על מה שהיה, וכו'. או הזהירות הזאת באמת כמעט לא מאפשרת לדבר ואנחנו לא רצינו להתפלג בהזירות בלבד, זאת אומרת, לא רק ללכת אל מה שבשוליים, בלי לגעת. הויכוח נוגע, ושוב עולה השאלה: איך אתה מנסה להתמודד. זוהי מין ראייה כמעט במימד שלישי, כשאתה כבר יודע שגם הויכוח כוב ושהויכוח מתאבן, ואתה מנסה לראות משהו שהיה, אתה מנסה לשמוע קטטה, אתה מנסה לחשוב על משהו ואתה יודע שהדבר הזה אינו דומה לשום דבר אחר, והוא אינו יכול להיות סמל למשהו אחר,

ומזמין ג'ון, ולא מפחד. הרגשתי שמוטר לי. **קלדרון:** אולי נחדר זאת עם רוגיית. את פירסמת רק חמישה סיפורים אבל כמעט ככולם קיים מקום מאוד ספציפי. בין אם זה ראש פינה, בין אם זה המיספרה כדרום תל אביב או הסיפור אה קמן המתרחש בכפר שלם. האם המקום חשוב לך? את מרגישה את המקום?

מטלון: אני לא יודעת אם חשוב לי או לא. קשה להשיב על כך. בתחילה חושבים שזה חשוב, ואז מסתבר שזהו פיגום, ושזה לא חשוב בכלל, ואז יש בעייה: האם לכתוב למשל, "כיכר מגן דוד" או לא, כי פתאום זה מקבל את הצבע שלו בפסקה. אבל אם אתה כותב פסוק שהוא כתוב למשל בעברית לא מדוברת, אלא בעברית מסוגנת, או פתאום חשוב לך שיהיה שם "כיכר מגן-דוד" מפני שהחיבור של שני הדברים האלה חשוב. ובקשר למה שאת, יונת, אמרת — טרופיזמים מצד אחד והמצב הישראלי מצד שני, אני חושבת שהדבר היחיד האפשרי הוא לתת את שניהם ביחד ולא להפריד ביניהם. אני על כל פנים לא יכולה.

מסקין: אבל יש סופר שיכתוב במתכוון שם של מקום כרי שתרדע היכן הוא ויש סופר שיכתוב את שם אותו מקום וזה יצטייר אחרת אצל הקורא — עד כמה זה חשוב לסופר?

מטלון: אני לא יודעת, לצייר מפת-ישראל לקורא, זה לא מעניין אותי, זה לא חשוב לי בכלל, להיפך, אם יש משהו שחשוב בעיניי זה דווקא לא לתת הקדמה אלא לזרוק את הקורא היישר אל מה שצריך, בלי הקדמה. ובמובן זה המקום אינו חשוב לי אף כי ייחשף בסופו של דבר מעצמו.

קלדרון: וכשהוא נחשף — איך זה מתרחש? **מטלון:** זאת אינני יודעת. זה תמיד המישפ"ח. זה צריך להיות המישפחה. במובן זה אני מבינה את ניסים אלוני. המדינה היא דבר זר לי, זה מוכרח להגיע למישפחה, כי שם אני מבינה דברים, מעבר לזה אני לא מבינה, או שם המקום, הוא קיים בתוך המישפחה.

קלדרון: וזה גם הבית? וזה גם השכונה? **מטלון:** זה הבית, זו השכונה, אך לא הספציפית.

מסקין: אז מה עם סוף דבר של יעקב שבתאי, שחלק גדול מהקוראים הגיב באופן חם כל-כך על תיאורי או שפטי-מקום מרויכים כמו "הוא עבר מדוב הו לפרשימן", וזה בכל זאת לא מפה במובן הדל.

מטלון: אני חושבת שמישפט כזה לא היה יושב בתוך הטקסט כליכך טוב אלמלא היה זה טקסט של שבתאי, אלמלא היו שם האנשים האלה ואלמלא היתה שם המישפחה, שזה בשבילי חשוב. **מסקין:** זאת אומרת, המקום צריך להיחשף מתוך הטקסט, בין אם הוא מפורש בשמו ובין אם לא? האם הוא צריך להיות אמיתי?

מטלון: אינני יודעת מהו אמיתי. **מסקין:** אמיתי — לא ריאליסטי, אמיתי כאמת של הכותב.

מטלון: כן, הכותב צריך להכיר אותו. הוא צריך לכתוב כאילו הוא מכיר אותו.

מסקין: סיפר לי אחר הסופרים שהוא אינו יכול לכתוב למשל "בית ברחוב אלגבי מיספר 22" אם אינו משוטט שם ומתבונן במקום.

השטאן העיתונאי

קלדרון: אחור אל יונת. רוגיית הזכירה בית ומישפחה. וכשאני כותבים על קיבוץ, אחד הדברים שאתם מרגישים זו קירות-זכוכית ומקום שבו אין כמעט בית וחדר. איך זה לכתוב על מקום שבו המושג הזה של בית הוא בעייתית כל-כך דווקא מכיוון שיש במובן מסויים קירות זכוכית?

סנד: על זה אנחנו מנסים לענות בכפר שאנו כותבים עכשיו. אני יכולה רק להוסיף שאלה הם שני הקצוות של הישראליות שלי. בעלי נהג לומר כי שלושה דברים מעסיקים אותו בחיי היומיום כמו במעגל של העולם: אני והשואה, אתי והמדינה, אני והקיבוץ. זהו המשולש הישראלי.

מסקין: בואו נדבר קצת על שפה, מילה שכמעט לא עלתה פה. אמרו אותיות, אמרו מלים, אמרו שורות. ואני זוכר שפעם אמרו שכל מה שנכתב בעברית הוא ישראלי. יושבים כאן אנשים ונרמה לי שכל אחד מהם פוגש בשפה בצורה אחרת לגמרי. ניסים אלוני, תתחיל אתה. השפה שלך בסיפורים, השפה שלך בהצגות, השפה שלך עם הנושג החיזור. כל אלה קיבלו כבר חותמות ברורות: זה ישראלי! וראה כמה אנשים אימצו זאת בשימחה אל ליבם.

אלוני: זה יעבור. כל השטאנצים האלה זה דבר נורא, מפני שזה באמת עניין של מאבק. אתה פשוט כמו בעל-מלאכה עושה את השפה שלך. המון מלאכה יש בעניין הזה. יחד עם זה יש לי

תחושה חריפה מאוד שהניסיון להגביל את עצמך לשפה רווחת, יומיומית, דלה, הוא דבר איום. אינני יודע איך להגיד זאת, הרתיעה הגדולה שלי היא מהעתקה של שפת-העיתונות. לפי רעתי, שפה שאנשים מדברים בה היא הרבה יותר יפה ועסיסית ודימיונית מאשר זו שהעיתונאים מעי תיקים אל השטאן העיתונאי. כלומר, מה שאתה מקבל מהעיתון הוא דבר נטול כל השראה, נערך כל רוחחיים, משהו מת כזה. אני חושב שאפילו אצל הנושג החיזור היתה שפה לא רגילה, היא נעשתה אחר כך לרגילה.

קלדרון: זו היתה שפה מומצאת. **אלוני:** נכון. אני מאוד לא אהבתי שהם הכניסו את המילים הערביות האלה, השגורות. **קלדרון:** הנה לי לשאול אותך משהו אחר. אתה ריברת על מחוזות, ואילו השיחה שלנו על הסיפורת הישראלית עוסקת בעיקר בפרווה. אתה מרגיש שאתה מוצא משהו אחר כשאתה כותב סיפור? מה גורם לך המעבר מצורה של מחזה לצורה של סיפור?

כן ישראלי לא ישראלי

אלוני: האמת היא שיש עוד נקודה שרציתי להדגיש. אני לא יודע מה זה עם, אבל אני חושב שבאיוה מקום לכלל הזה (הציבור החי בישראל) איזו תביעה מזורה יותר מכל מקום אחר בעולם, והיא: לכתוב סיפורת שתיגע במה שאנו מכנים בשם עם. אז אני לא יודע, לאט-לאט אני מנסה להגיד לעצמי: אני צריך לכתוב על זה, על הנאצים, כי זוהי לפי רעתי המיתולוגיה של המאה ה-20. לי תמיד נדמה שאני כותב על מיתולוגיה, אני לא נכנס לעניין, אין במחזות

ניסים אלוני

יונת סנד

האחריות רובצת עליך

שלי נאצים או משהו כזה, אני לא כותב על דברים כאלה, אבל אני אומר: הנגיעה היא באיוה דבר שהוא משותף לכלל, כי לתיאטרון באים אלף איש, זו קהילה, זה לא האיש שיושב עם מנורת הלידה הזוערה, וקורא לעצמו שורות ארוכות בפרווה, שאתן הוא צריך לקרוא, והוא באמת קורא באופן הפרטי ביותר. האסון הוא שבאנוניברסיטאות מכתבים לו איך לקרוא — מה פתאום! מי ילמד מישהו לקרוא? הוא יכול לקרוא רק באופן פרטי.

מסקין: שחיתנו מתקרבת לסיומה והייתי רוצה לשאול שאלת סיכום: על מה אתם יכולים להצביע ולומר זה ישראלי?

מטלון: אני לא יודעת, קשה להשיב על זה. דווקא דברים שיש בהם התבוננות מקרוב מתוך הרחקה גמורה, זה יכול להיות אפילו דרך סיגנון טוטאלי, עברית גבוהה מאוד וכו', דווקא הם מדברים מאוד לליבני. זה גם נראה לי מאוד ישראלי. סיפורים מסויימים של עמליה כהנא כרמון, אני אוהבת למצוא שם שמות כמו "באר" שבע בירת-הנגב". זה נראה לי נורא ישראלי.

סנד: אני חושבת שאפשר להגדיר כישוראלית, ישראלית מאוד, את כוונת השיחה הזו. קשה לי לתאר חבורה של סופרים אנגלים היושבים ומשוחחים ביניהם על השאלה מה אנגלי בסיפורת האנגלית.